

SZEMLE

DONÁTH PÉTER: KONSZENZUSKERESŐ REFORMER A VÁLSÁGOK ÉS SZÉLSŐSÉGEK KORÁBAN. IMRE SÁNDOR A NEMZETI EGYÜTTMŰKÖDÉS AKADÁLYAIRÓL, MŰVELŐDÉSPOLITIKAI SZEREPVÁLLALÁSRÓL, A KÖZNEVELÉSRŐL, S A MAGYAR PEDAGÓGIAÉRŐL. TREZOR KIADÓ, BUDAPEST, 2022¹

Mohr Szilárd: Megérteni Imre Sándort

A neveléstörténettel foglalkozó szakemberek vagy a tudományterület iránt érdeklődők számára Imre Sándor neve semmiképp nem csenghet ismeretlenül. A szélesebb olvasóközönségnek azonban mindenképp érdemes pár szóban bemutatni őt, hiszen Donáth Péter idén megjelent, *Konszenzusereső reformer a válságok és szélsőségek korában* című monográfijának középpontjában, melyről jelen recenzió szól, éppen ő áll.

Az 1877-ben Hódmezővásárhelyen született neveléstudós, oktatáspolitikus életútja sok tekintetben különlegesnek mondható. Tanulmányait német egyetemeken végezte, majd hazatérve előbb gimnáziumban, majd a kolozsvári egyetemen kezdett tanítani. Nem sokkal később már Budapesten építette karrierjét a Paedagogium tanáraként, később igazgatójaként, miközben a budapesti tudományegyetemen is oktatott. A háború alatt, 1916-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) pedagógiai

osztályának előadója, 1918. november 19. és 1919. március 21. között Lovászy Márton és Kunfi Zsigmond közoktatásügyi miniszterek helyettes államtitkára volt, a Friedrich-kormányban pedig néhány napig megbízott kultuszminiszteri pozíciót is betöltött, majd éveken keresztül a tárca adminisztratív államtitkáraként működött. Karrierjében a törést Klebelsberg miniszteri kinevezése okozta, aki a népköztársaság alatt viselt tisztségei miatt nem kívánt vele együtt dolgozni. Így hosszabb időre kikerült az oktatásirányításból, majd előbb a Szegedre költözött Ferenc József Tudományegyetem professzora, Hóman Bálint kultuszminisztersége alatt pedig a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaságtudományi Kara pedagógiai intézetének vezetője lett, majd 1941-től az egyetem rektora.² A második világháború időszakában ismét közel került az oktatásirányításhoz, hiszen 1943–44-ben az Országos Közoktatási Tanács

¹ A kötet 2022. szeptember végén bekerült a Magyar Elektronikus Könyvtárba. Innen letölthető: <http://www.mek.oszk.hu/23400/23444/>

² Dévényi Anna (2020): *Nemzetnevelés-parafrazisok. A nemzetépitéstől a hatalomkoncentrációig*. Kronosz Kiadó, Pécs.

alelnöki tisztségét töltötte be az akkor már élete alkonyán járó szakember (8. o.)

Imre Sándor munkássága ugyanakkor ennél jóval szélesebb: fontos nevelésfilozófus volt, aki határozott elképzelést vallott arról, hogy milyen szellemben és milyen módon kellene működnie a magyar oktatásnak. Példaként ki kell emelnünk, hogy a magyarországi nemzetnevelés koncepciója is Imre munkásságában gyökerezik, még ha az 1930-as és 1940-es években annak erőteljesen torzított változata köszönt is vissza az oktatáspolitikában.

Ami pedig még érdekesebb, hogy Imre életének egy szakaszában közel is került az oktatásirányításhoz, elképzelésének valamilyen mértékben meg is próbálhatott érvényt szerezni. Árnyalja viszont a helyzetét, hogy egy olyan válságos korszakban került fontos pozíciókba, mikor egymást követő, sokszor radikális

csoportok által generált gyökeres változások befolyásolták a mindennapokat. Ennek köszönhetően Imre Sándor személye és munkássága kettős megítélés alá került. A Tanácsköztársaság bukását követően lejárató hadjáratot indítottak ellene, melyet hiába követett egy Imre által megnyert per, ahogy fentebb láttuk, művelődéspolitikai karrierje megtört. S mégis, az 1936-os Pedagógiai Lexikon méltatóan, a következő sorokkal zárta Imréről szóló szócikkét: „[Imre Sándor] műveit a világosságra és egyszerűségekre törekvés, az élet figyelembevétele és a gyakorlatiasság, a nemzet szempontjának

állandó alkalmazása, a mélyreható és eredeti gondolkozás, az emelkedett és szigorú erkölcsi felfogás jellemzi.”³

Donáth Péter, az ELTE professor emeritusa nagy terjedelmű, közel hatszáz oldalas munkájában épp ezt a kérdést és az ebben rejlő ellentmondásosságot kívánja körüljárni, és Imre Sándor személyét, karakterét árnyaltabban bemutatni. Ahogy a szerző fogalmaz: „[...] néhány – eddig talán kisebb figyelmet kapott – vonással szeretnénk gazdagítani egy a szélsőségek korában is társadalmi, művelődéspolitikai konszenzusereső értelmiségi: a pedagógus Imre Sándor portréját, s a korabeli magyar társadalom képét” (11. o.). Donáth nem egy általános életrajzi elemekből épülő biográfiát kínál számunkra, hanem valami mást, és e tekintetben a kötet

alcíme is árulkodó: *Imre Sándor a nemzeti együttműködés*

Imre Sándor személye és munkássága kettős megítélés alá került

akadályairól, művelődéspolitikai szerepvállalásáról, a köznevelésről, s a magyar pedagógiáról. Így tehát ne várjuk, hogy a kötet által részleteiben megismerjük Imre Sándort vagy az ő életét, esetleg részleteibe menően Imre minden pedagógiáról alkotott elképzelését. A kötetben Imre művelődéspolitikai nézeteiről, valamint művelődéspolitikai munkásságáról, és még inkább annak körülményeiről olvashatunk. Így például megismerkedhetünk azzal, miként formálódtak Imre Sándor művelődéspolitikai nézetei, kikkel és milyen vitákba bonyolódott e kérdés kapcsán. Továbbá olvashatunk az első

³ Kenyeres Elemér (1936): Imre Sándor. In: Fináczy Ernő, Kornis Gyula és Kemény Ferenc (szerk.): *Pedagógiai Lexikon, I. rész Abádi – Juventus*. Révai Intézet, Budapest. 908.

világháború alatt a VKM-ben elvégzett munkájáról. A szerző igen részletesen feltárja ezen felül Imre későbbi, 1918 és 1922 közötti minisztériumi szerepvállalásának körülményeit, beleértve az ezt követő vitákat és Imre Sándornak az erre vonatkozó reflexióit egyaránt. Végül pedig megismerhetjük, hogy az idős, élete végén járó szakember milyen feltételek mellett és körülmények között vállalt újból fontos oktatásirányítási szerepet a második világháború éveiben az Országos Közoktatási Tanács alelnökéként.

A kötet tartalmi elemeinek további részletezése helyett néhány egyéb, fontos jellemzőjét emelném ki. Így például megkerülhetetlen érdeme a kiadványnak, hogy úgy veszi végig Imre Sándor művelődéspolitikai tekintetben releváns munkásságának szaka-

szait, hogy közben magát a főszereplőt szólaltja meg. Rengeteg olyan, eddig nem, vagy csak ke-

véssé ismert, publikálatlan szöveg került a könyvbe, amely egyenesen Imre Sándortól származik. Ugyanakkor mégsem egy „egyszerű” forráskiadásról van szó: ezen vendégszövegek, olykor akár oldalakon keresztül tartó idézések egy konkrét szöveget tesznek koherenssé. A szerző pedig, ha nem is feltétlenül minden idézet kapcsán, de nem engedi el az olvasó kezét, segítséget nyújt az Imre által leírt gondolatok értelmezésében, kontextusba helyezésében. Miközben megvan annak is a lehetősége, ha kellő háttérismerettel rendelkezünk, hogy közben magunk is értelmezzük mindazt, ami Imrével történt. Az idézetek segítségével tehát többet kapunk egy omnipotens szakértői

többet kapunk egy omnipotens szakértői narráció keretében előadott tényhalmaznál

narráció keretében előadott tényhalmaznál, s mindez jobban megismerhetővé teszi Imrének a könyvben megjelenő témákkal kapcsolatos gondolatait. Ebben a megismerésben támogat továbbá az is – ráadásul az objektív olvasatot is megerősítve –, hogy kortárs kritikusoktól, valamint támogatóktól és munkatársaktól is olvashatunk hosszabb-rövidebb szemelvényeket. Ezek az idézések abban is hasznunkra válnak, hogy jobban megértsük, milyen művelődéspolitikai térben mozgott Imre, és milyen kapcsolati hálóval rendelkezett, így kirajzolva a magyar neveléstörténetben elfoglalt helyét.

Ez a gondolat pedig már át is vezet oda, hogy miért beszélhetünk egy kifejezetten fontos és jól hasznosítható munkáról. Lévén, hogy jelen kötet számos új

forrást közöl, sok tekintetben képes új megvilágításba helyezni Imre Sándor személyét, munkásságát, ezért a kiad-

ványt a későbbi Imre-kutatások egyik alapvető másodlagos forrásának kell tekintenünk. Továbbá minden olyan kérdés vizsgálatát segíti, amelyeknek, ha nem is Imre Sándor személye vagy munkássága a fókusz, de kapcsolatban állnak vele. A teljesség igénye nélkül lehet ez akár az Erzsébet Tudományegyetem pedagógiai tanszékének története, akár a Paedagogium múltja vagy 1918–19 kultúrpolitikája stb. Mindezekben túlmenően a könyv valamennyi, a korszakkal foglalkozó (nevelés)történész számára hasznos munka lehet. A bizonyos tekintetben a mikro- és makrotörténet határára álló kutatás ugyanis emlékeztet minket arra, hogy (különösen a „szélsőségek

korában”) fokozott figyelmet kell szánunk az események megértésének, hiszen még a következetes Imre Sándor is képes volt önellentmondásába kerülni, például a budapesti iskolák államosítása kapcsán.⁴

A kiadvány értékei között ki kell emelni a kötet nagyon gazdag és értékes jegyzetapparátusát,

melyből ugyancsak sokat tanulhatunk. A jegyzetek nemcsak segítenek egy-egy kérdés még pontosabb értelmezésében,

de gyakran értékes részletinformációkkal gazdagítják a tudásunkat. Továbbá (bár a könyv terjedelme alapján nem okvetlenül ezt feltételezzük) a szerző csak egy jól lehatárolt témával foglalkozik, ezért sok érdekes, Imre munkásságával kapcsolatos kérdésre nem tér ki – e jegyzetek viszont útbiztosítanak, hogy mely szerzők dolgoztak fel alaposan az adott kérdést.

Szintén jelentősen gazdagíthatja szemléletmódunkat, pedagógiai gondolkodásunkat a kötet akkor is, ha nem neveléstörténészként, hanem az oktatás mindennapjaiban részt vevő aktorokként olvassuk a művet. Szembesülhetünk ugyanis azokkal a (nemcsak az oktatásban, hanem az egész társadalomban jelen levő) strukturális problémákkal, melyek

erőteljes áthallással bírnak napjainkra. Vagy talán annál is több közül van hozzászólás: ma már látjuk, hogy ezek a problémák a modern Magyarország számára évszázados távlatban is kihívást támasztó örökséget jelentenek. Emiatt ezekkel foglalkozni kell, megismerni a korábban vé-

tett hibákat, és meghallgatni, ha nem is kritika nélkül, minden olyan hangot, amely a megoldást elősegíthetné. Még ha adott gondolat

akár egy évszázaddal ezelőtt született is.

Összességében tehát elmondható, hogy Donáth Péter rendkívül fontos kötetet bocsátott közönség elé, amely nemcsak egy tudós-pedagógus művelődéspolitikai munkáját, de egy egész korszakot képes részleteiben, a maga összetettségében és bonyolultságában ábrázolni és megvilágítani. Számomra az elvégzett munkának különös értéket ad, hogy a kötet középpontjában álló személy saját szövegeinek idézése révén ismerhetjük meg az eddigieknél jobban Imre Sándort, és azt a világot, amelyben ő élt. Így egy neveléstörténeti szempontból releváns és sokoldalúan hasznosítható könyvet vehetünk a kezünkbe.

ezek a problémák a modern Magyarország számára évszázados távlatban is kihívást támasztó örökséget jelentenek

⁴ A budapesti népiskolák tanítói, tanárai között igen sok támogatóra talált a Tanácsköztársaság. Ezt később bűnnek és a gyermekek nevelésére nézvést kockázatosnak ítélték meg, ezért egy megoldási lehetőségként merült fel, hogy a Budapest által fenntartott iskolákat államosítsák, így növelve a befolyást és az ellenőrzést ezen intézmények és a tanerők felett. Jóllehet, egy ilyen kezdeményezés Imre Sándornak az iskola és a társadalom közti kapcsolatról alkotott elképzelésébe nem illeszkedett, a körülmények miatt mégis indokoltnak gondolta az államosítást, és annak kezdeményezője, elkötelezett támogatója volt. (354. o., illetve részletesebben a VIII. fejezet)